

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ВОЛОШИНА ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК: 340.111: 340.13: 342.3

**НАЦІОНАЛЬНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ:
ПРАВОРОЗУМІННЯ ТА ПРАКТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ-2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, доцент

Зяць Наталія Володимирівна,

Національна академія внутрішніх справ,

професор кафедри теорії держави та права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

Куян Ірина Анатоліївна,

Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,

старший науковий співробітник

відділу конституційного права та місцевого самоврядування

кандидат юридичних наук, доцент

Лук'янов Дмитро Васильович

Національна академія правових наук України,

начальник управління планування і координації

правових досліджень в Україні

Захист відбудеться «24» вересня 2015 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.04 у Національній академії внутрішніх справ, за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ, за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «22» серпня 2015 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

Калиновський Б.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Загальна декларація прав людини 1948 року як головний міжнародний правовий документ, що закріплює універсальні права та свободи людини, принципи й норми світового порядку, є свідченням декларування прав націй на їх державність, самобутність культури, способу життя, які в інституційно-правовій формі виражені в національному суверенітеті, що постає необхідною та достатньою умовою існування сучасних держав, стійкого розвитку народів світу.

Питання щодо розуміння й забезпечення національного суверенітету завжди були актуальними, проте після проголошення незалежності України вони набули особливо стратегічного характеру. Проголошення державної самостійності та закріплення нового статусу країни на конституційному рівні зумовили необхідність здійснити концептуально нову модернізацію всіх ланок управління на різних рівнях організації суспільного життя, сформуванню теоретико-методологічне підґрунтя для реалізації реформ, визначених потребами сьогодення. Усебічне наукове вивчення сутності й факторів забезпечення національного суверенітету є однією з необхідних умов розбудови правової, соціальної держави в Україні, проведення її зовнішньої та внутрішньої політики в складних політичних та економічних умовах. Об'єктивним підґрунтям подальшого теоретичного осмислення проблеми національного суверенітету стали факти тимчасової окупації суверенних територій української держави, що свідчить про новий рівень загроз і викликів для України з боку деяких представників глобалізованого суспільства, необхідність удосконалення системи забезпечення суверенних прав нації.

Теорія розуміння та практика забезпечення національного суверенітету водночас суттєво впливають на інші політико-правові явища, зумовлюючи їх трансформацію та модифікацію. Це потребує здійснення концептуально нових ґрунтовних досліджень поняття й сутності національного суверенітету, його ознак і форм реалізації, місця та значення в правових системах.

Проблема національного суверенітету від початку її виникнення в новітній історії була предметом багатоаспектного вивчення серед науковців у сфері історії, філософії, політології, конституційного права, а також теорії права. Так, теоретичне підґрунтя розуміння сутності суверенітету, форм його вияву було закладено в працях класиків зарубіжної правової думки, зокрема Ж. Бодена, Ж. Бюрдо, І. Валлерстайна, Г. В. Ф. Гегеля, Т. Гоббса, Г. Гроція, К. Дойча, М. Дюверже, Г. Єллінека, Г. Кельзена, С. Краснера, Д. Локка, Н. Макіавеллі, Ш. Л. Монтеск'є, Р. Мюллерсона, Л. Оппенгеймера, М. Падуанського, Ж.-Ж. Руссо, А. Токвіля, Л. Фейєрбаха, Р. Шпрінгера, К. Ясперса та ін.

Особливості правового регулювання та чинники забезпечення національного суверенітету було розкрито в працях вітчизняних конституціоналістів – М. І. Козюбри, А. М. Колодія, І. А. Куян, М. В. Костицького, О. Г. Мурашина, В. Ф. Погорілка, В. Л. Федоренка, Л. П. Юзькова, а також представників загальнотеоретичного праводержавознавства – В. В. Копейчикова, Д. В. Лук'янова, П. М. Рабіновича, Ю. І. Римаренка, В. Ф. Сіренка, М. В. Цвіка, Ю. С. Шемшученка та ін.

Окремі аспекти проблем національного суверенітету в контексті аналізу історичного, інституціонального досвіду суверенних національних держав, самобутності їх державності й культури, сучасних інтеграційних процесів представлено в працях російських учених – А. А. Белова, В. В. Євгенєва, Б. П. Єлісеєва, Л. А. Моджорян, В. С. Нерсесянца, П. І. Новгородцева, П. А. Оля, К. П. Побєдоносцева, Л. М. Романової, В. В. Русанова, П. О. Сорокіна, Є. М. Трубецького, О. В. Шаврова, О. С. Ященко.

Водночас, з огляду на динамізм міждержавних відносин, далеко не всі аспекти цієї проблеми можна вважати дослідженими. Загальносвітові інтеграційні та глобалізаційні процеси сприяють поступовому зникненню певних бар'єрів між державами та потребують додаткового філософсько-теоретичного, методологічного осмислення концепції національного суверенітету.

Актуалізує проблему суверенної національної держави також фактор входження України до складу багатьох європейських і міжнародних об'єднань, формування транснаціональних корпорацій, невідконтрольних окремим державам, утворення міждержавних співтовариств, союзів, активізація діяльності міждержавних урядових і неурядових організацій та інститутів, децентралізація влади всередині держави у зв'язку з розширенням прав регіонів. Прийняття нормативно-правових актів, що прямо чи опосередковано стосуються проблеми забезпечення національного суверенітету, спонукає до найбільш повного, оновленого розкриття таких питань, як: закономірності й випадковості виникнення та формування національного суверенітету, прояву його сутності й змісту; можливість добровільного чи примусового обмеження; обсяги національних інтересів, цінностей, потреб людини, громадянського суспільства, нації; забезпечення національного суверенітету інститутами безпосередньої демократії та роль правоохоронних інституцій у цьому процесі.

Усі ці фактори суттєво впливають на обсяги та рівень забезпечення національного суверенітету будь-якої держави, а отже, зумовлюють актуальність його дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження відповідає Переліку перспективних напрямів кандидатських та докторських дисертацій за юридичними спеціальностями, затвердженому рішенням президії Національної академії правових наук України від 18 жовтня 2013 р. № 18/11, п. 1.1, 3.2 Пріоритетних напрямів наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження в практичну діяльність органів внутрішніх справ на період 2010–2014 рр., затверджених наказом МВС України від 29 липня 2010 р. № 347, а також Плану науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2014 р. Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 29 лютого 2012 р. (протокол № 2) та уточнено 25 червня 2013 р. (протокол № 21). Тему дисертаційного дослідження розглянуто та схвалено відділенням Теорії та історії держави і права; історії політичних і правових учень у 2012 р. (реєстр. № 145).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є поглиблення наукових знань про закономірності виникнення та розвитку політико-правового феномена «національний суверенітет», методологічну основу його розуміння, особливості реалізації в умовах глобалізованого світу і відпрацювання на цій основі висновків, пропозицій, рекомендацій, спрямованих на удосконалення теорії та практики реалізації національного суверенітету.

Для досягнення зазначеної мети необхідно було вирішити такі задачі:

- систематизувати наукові праці, присвячені проблемі національного суверенітету, здійснити загальнотеоретичну характеристику уявлень про витoki ідей національного суверенітету;
- охарактеризувати методологічну основу наявних досліджень національного суверенітету, розкрити потенціал сучасної методології та доцільність її використання у власному дослідженні;
- запропонувати авторську методику оцінювання стану реалізації національного суверенітету, що ґрунтується на використанні певної сукупності критеріїв;
- доповнити сутнісну характеристику ознак національного суверенітету;
- визначити роль правоохоронних органів України в забезпеченні реалізації національного суверенітету;
- з'ясувати наявні фактори соціального життя, що є фундаментальними засадами національного суверенітету;
- удосконалити аксіологічне розуміння національного суверенітету як загальнолюдської гуманістичної цінності;
- здійснити юридичну конкретизацію змісту основоположних понять теорії національного суверенітету;
- розкрити зміст положень щодо виключної ролі інститутів безпосередньої демократії в практичній реалізації національного суверенітету в Україні.

Об'єкт дослідження – опосередковані правом суспільні відносини, у межах яких формується, розвивається та реалізується явище національного суверенітету.

Предмет дослідження – теоретико-правові засади розуміння та забезпечення національного суверенітету.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить комплекс наукових методів і підходів, що дали змогу розглянути національний суверенітет як динамічне політико-правове явище, яке постійно доповнюється елементами якісно нового змісту, змінює обсяг та форми свого прояву протягом усього періоду існування.

Ураховуючи складність і багатоаспектність означеної наукової проблеми, комплексність дослідження, у роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: історичний, формально-догматичний, системний, порівняльний, прогностичний, функціональний та інші. Так, *історичний метод* використано для осмислення процесу й закономірностей становлення системи наукових правових знань щодо національного суверенітету в європейській політико-правовій думці та їх поступової трансформації відповідно до умов і факторів розвитку політико-правової дійсності державно організованого суспільства (підрозділ 1.1); *формально-догматичний метод* застосовано для дослідження порядку та способів нормативно-

правового регулювання відносин суверенітету, а також формулювання наукової дефініції «національний суверенітет», виокремлення його складових (підрозділи 1.2, 2.1); *системний метод* дав змогу розглянути конституції та конституційні закони як певну систематизовану сукупність нормативних актів окремих держав світу, за допомогою яких закріплено національний суверенітет, право на самовизначення (підрозділи 2.1, 3.1); *порівняльний метод* використано для здійснення співставлення окремих наявних у різні історичні епохи наукових позицій, методологічних підходів, у яких було представлено своєрідні моделі національного суверенітету, а також для виявлення спільних і відмінних рис змісту категорій «суверенітет», «державний суверенітет», «народний суверенітет», «суверенні права», «нація», «національна держава» тощо (підрозділи 1.3, 2.1–2.2); *прогностичний метод* сприяв виявленню та формулюванню оптимальних шляхів забезпечення національного суверенітету інститутами безпосередньої демократії; *функціональний метод* застосовано для розкриття ролі й місця правоохоронних органів у забезпеченні реалізації найбільш важливих та фундаментальних ідей теорії національного суверенітету.

У дисертації також використано методи індукції, дедукції, аналізу, синтезу, що дало змогу виконати низку пізнавальних завдань щодо визначення теоретичної та логічної структури концепції національного суверенітету, сформулювати власні інтерпретації її змісту.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній науці комплексним дослідженням теоретико-правових проблем розуміння та реалізації національного суверенітету як правового явища, що трансформується, вивченням у новому ракурсі юридичної категорії «національний суверенітет» та її складових.

У результаті проведеного наукового дослідження сформульовано й обґрунтовано низку найважливіших наукових положень і висновків, які виносяться на захист, зокрема:

вперше:

– здійснено систематизацію наявних наукових праць у сфері проблеми національного суверенітету за критерієм їх предметної спрямованості (правові, історичні, філософські, політологічні, соціологічні джерела), на підставі чого запропоновано характеристику теоретичних уявлень про витоки ідеї національного суверенітету, особливості її змістових інтерпретацій на певних історичних етапах розвитку суспільства;

– охарактеризовано методологічну основу дослідницької проблеми розуміння національного суверенітету шляхом висвітлення інструментальних можливостей позитивістського, соціологічного та природно-правового підходів, що переважають у сучасних наукових пошуках. На підставі цього обґрунтовано необхідність використання комплексної методології, де, з огляду на тенденції методологічного плюралізму, крім вищезазначених підходів, доцільним є застосування формально-догматичного, діяльного та компаративного підходів, що надає можливості найбільш повно й адекватно відобразити генезис, зміст і практику реалізації національного суверенітету;

– запропоновано методичку оцінювання стану реалізації національного суверенітету, що передбачає сукупність критеріїв, за якими характеризуються окремі сфери політичного, економічного та культурного життя суспільства, стан забезпечення правового порядку, реалізації внутрішньої та зовнішньої політики держави, зокрема: закріплення та функціонування в національній правовій системі загальнолюдських цінностей і механізмів їх реалізації; фактична наявність у членів суспільства можливостей користуватися основоположними демократичними правами й свободами; вільний культурний розвиток титульної нації та національних меншин; готовність суспільства та його представників до демократичних процедур формування, оновлення, розвитку системи органів влади, діалогу й компромісу з представниками інших країн та міжнародної спільноти, до захисту національних інтересів;

удосконалено:

– сутнісну характеристику ознак національного суверенітету, які дають змогу стверджувати, що національний суверенітет – це фактична здатність нації на повновладдя, реальна можливість розпоряджатися своєю долею та ресурсами, сукупність суверенних прав на вільний вибір соціально-економічного й політичного ладу, на цілісну національну територію, економічну, політичну, інформаційну незалежність, розвиток своєї мови та культури, повагу національної гордості й гідності;

– положення про виключну роль правоохоронних органів України, зокрема прокуратури, служби безпеки, національної поліції, функціональна ефективність та налагоджена взаємодія яких є гарантією реалізації суверенних прав нації, дотримання режиму законності, а отже, розвитку демократії, забезпечення національного суверенітету;

– аксіологічне розуміння національного суверенітету як загальнолюдської гуманістичної цінності, що за сучасних умов в Україні набуває пріоритетного значення разом з іншими основоположними цінностями, зокрема такими, як верховенство права, свобода, рівність, національна єдність, соціальна й культурна цілісність суспільства, безпека співіснування в зовнішньому політико-правовому просторі, мир, стабільність тощо;

– характеристику фундаментальних засад національного суверенітету, до яких включено систему національних інтересів, потреб, цінностей, а також національні традиції, національну єдність, спільність мети й завдань національного розвитку;

дістало подальший розвиток:

– конкретизація змісту ключових понять теорії національного суверенітету («суверенні права», «національні інтереси», «українська нація») та характеристика їх співвідношення. Зокрема, під суверенними правами розуміється необмежена законом та невід’ємна сукупність можливостей нації, здійснення яких дає змогу забезпечувати реальність національного суверенітету; національні інтереси охарактеризовані в дисертації як певна надбудова, що домінує над потребами нації, має певний рівень усвідомленості та формалізації; українська нація розглядається у вузькому значенні – як етнічно однорідна спільнота громадян української національності, які проживають в Україні, та в широкому значенні – як відкрита

поліетнічна спільнота, що історично склалася на території України, яка усвідомлює себе українським народом, а її члени – громадянами України;

– зміст положень щодо виключної ролі інститутів безпосередньої демократії в практичній реалізації національного суверенітету в Україні, до яких належать інститути виборів, референдуму, самоврядної ініціативи територіальних громад, ефективність функціонування яких виявляється в результатах діяльності владних суб'єктів, якості життя членів громадянського суспільства, соціальному прогресі, реалізації програм національного розвитку тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та аргументовані в дисертації теоретичні положення нададуть можливість розширити наукове уявлення про розуміння та практику реалізації національного суверенітету, сприятимуть оптимізації правотворчого процесу, а також можуть бути використані в подальшому розробленні концептуальних засад (концепцій, стратегій, доктрин, програм розвитку держави та її інституцій тощо), спрямованих на вдосконалення діяльності суб'єктів, функції яких передбачають забезпечення національного суверенітету. Найважливіші результати дослідження впроваджено та надалі може бути використано в:

– *науково-дослідній діяльності* – як методологічну основу для подальшого розвитку теорії національного суверенітету, удосконалення теоретичних засад правової доктрини України, а також як підґрунтя для державних програм реформування правоохоронних органів у частині їх функціональних обов'язків щодо забезпечення національного суверенітету (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 14 лютого 2015 р.) (Додаток А);

– *навчальному процесі* – як сукупність фундаментальних теоретичних положень, що дають змогу формувати в студентів, курсантів і слухачів національну правосвідомість, виховувати почуття патріотизму, а також для методичного забезпечення навчальних дисциплін із теорії держави та права, історії вчень про державу та право, конституційного права, адміністративного права, міжнародного права, юридичної компаративістики й інших спеціалізованих курсів (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 12 березня 2015 р.) (Додаток Б).

Апробація результатів дисертації. Головні положення та висновки дисертації оприлюднено на семи міжнародних та вітчизняних наукових і науково-практичних конференціях, круглих столах, серед яких: «Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави» (м. Київ, 22 березня 2011 р.); «Правова система: вітчизняні та світові виміри» (м. Київ, 19–20 квітня 2011 р.); «Конституція України: зміни чи нова редакція» (м. Київ, 24 червня 2011 р.); «Праворозуміння та правореалізація: від теорії до практики» (м. Київ, 5 липня 2011 р.); «Становлення держави та права в умовах глобалізації: теоретичний та практичний аспект» (м. Київ, 24 лютого 2012 р.); «Актуальні проблеми науки та юридичної практики» (м. Київ, 17 жовтня 2013 р.); «Правоохоронна діяльність: теорія, практика і навчання» (м. Київ, 24 квітня 2014 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено у 12 наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених Міністерством освіти і науки України до переліку наукових

фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у зарубіжному науковому періодичному виданні, а також у семи тезах, опублікованих у збірниках доповідей на наукових конференціях та круглих столах.

Структура дисертації. Дослідження складається із вступу, трьох розділів, що містять шість підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (201 найменування на 18 сторінках) та додатків (на 4 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 201 сторінка, з яких обсяг основного тексту – 179 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету і задачі, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано його методи, розкрито наукову новизну й практичне значення одержаних результатів, наведено відомості щодо апробації, публікацій, структури та обсягу роботи.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні передумови дослідження національного суверенітету» складається з двох підрозділів, у яких окреслено стан вивчення проблеми тлумачення феномена суверенітету, охарактеризовано теоретико-методологічне підґрунтя розуміння національного суверенітету та його складових.

У підрозділі 1.1 *«Історіографія проблеми походження та розвитку політико-правового феномена «суверенітет» та його складових»* систематизовано наявні наукові праці за критерієм їх предметної спрямованості (правові, історичні, філософські, політологічні, соціологічні), на підставі чого здійснено характеристику стану розвитку теоретичних уявлень про витоки ідеї національного суверенітету, особливості її змістових інтерпретацій на певних історичних етапах розвитку суспільства.

Історія поняття «суверенітет» починається від Оксфордського псалтиря (Oxford Psalter) 1120 р., у якому термін «суверенітет» (*super (us), superemus, potestas*) було вжито вперше в значенні «вершина», «найвища висота». Через тридцять років термін «*souveraigne*» було використано в «*Roman de Thubes*», де означало «першочерговий». У публічному праві Стародавнього Риму поняття «*potestas*» означало владу вищих магістратів, що передбачала: а) вираження власними висловлюваннями волі держави, обов'язкової як для самої держави, так і для окремих її громадян; б) домагання виконання її розпоряджень. Етимологічно поняття «*potestas*» походить від дієслова «*posse*» (могти, бути в стані) та прикметника «*potis*» (міцний, здатний), звідси – вираз «*suprema potestas*», який середньовічні юристи перекладали як «вища влада» або «верховна влада».

Зважаючи на теоретико-правове дослідження такого складного юридичного явища, як суверенітет, його складових, видів, а також беручи до уваги відомості про виникнення й розвиток цього феномена, доведено, що в науці склалося чотири основні позиції. Найпоширенішою з них є та, відповідно до якої суверенітет виникає одночасно з державою «як її іманентна властивість» бути верховною владою всередині країни та незалежною на міжнародній арені. Відповідно до другої

концепції, він виникає лише на певній стадії розвитку держави як показник монополізації державою всієї влади й усього владного примусу у своїх руках. Згідно з третьою позицією, суверенітет виникає одночасно із суспільством (народом, нацією), що спонукало дослідників до подальшого виокремлення такої ідеї в новий різновид суверенітету – національний. У межах четвертого підходу суверенітет усвідомлюється як загальна воля, що розкривається в законах, виникає до появи народу та держави.

Ключові питання, що привертають увагу представників загальнотеоретичного правознавства, – це питання понятійно-категоріального характеру, становлення ідеї суверенітету, його ознак і видів, зв'язку з народовладдям або формами держави, особливостей забезпечення в зарубіжних країнах та в різні історичні періоди, а також питання гарантування й обсягів суверенітету в умовах глобалізації.

Водночас у дисертації констатовано недостатнє дослідження практичних питань у сфері забезпечення національного суверенітету, зокрема поняття суверенних прав нації, народу, індивіда; механізм реалізації суверенних прав нації; взаємозв'язок та взаємозумовленість правоохоронної сфери й стану реалізації суверенних прав, роль національних цінностей у формуванні національного інтересу тощо.

У підрозділі 1.2 *«Теоретико-методологічні підходи до розуміння національного суверенітету та його складових у юридичній науці»* здійснено комплексний методологічний аналіз сутності методологічних засад розуміння політико-правового феномена «національний суверенітет», визначено найбільш оптимальні інструментальні засоби пізнання його видів та форм прояву.

З часів Ж.-Ж. Руссо методологічні дискусії щодо проблеми суверенітету точаться в межах двох провідних концепцій. Першою є концепція національного суверенітету, що ґрунтується на понятті «нація». Другою визначено, що носієм суверенітету є народ, який розглядається як конкретна спільнота громадян (спільність націй), що поєднані відносинами спільного соціального договору.

Ускладнення внутрішньодержавних відносин, розвиток міжнародного права певною мірою вплинули на особливості розуміння суверенітету в ХХ–ХХІ ст. Урахування в дослідженнях фактора підвищення ролі законодавства в політичному житті дало змогу зрештою ототожнити поняття суверенітету з юридичним правом нації, народу або держави, сукупністю можливостей, пов'язаних із їх самовизначенням та незалежністю.

Аналіз наукових праць представників сучасного правознавства надає можливість зробити висновок про розмаїтість методів, що використовуються під час дослідження суверенітету. Відсутність одноманітності в питаннях методології свідчить як про плюралізм авторських підходів, так і про багатогранність, складність та актуальність власне явища суверенітету, осмислення якого відбувається в різних методологічних контекстах залежно від складності пізнавальних завдань.

У дисертації систематизовано наукові праці за критерієм їх методологічного підґрунтя, на підставі чого з'ясовано, що серед усіх авторів, праці яких так чи інакше стосувалися проблеми суверенітету, є прихильники історичного, природно-правового, атрибутивного, позитивістського, діяльного та інших підходів, що дало

змогу їм переконливо сформулювати власну авторську позицію. Водночас у дисертації наведено аргументи на користь природно-правового розуміння національного суверенітету, що здатний розкрити сутність співвідношення суверенітету й суверенних прав, визначити роль принципу невичерпності в їх пізнанні.

Розділ 2 «Теоретичні засади осмислення національного суверенітету» містить два підрозділи, у яких розкрито специфіку національного суверенітету крізь призму права нації на самовизначення, обґрунтовано фундаментальні засади цього феномена.

У підрозділі 2.1 *«Національний суверенітет і право нації (народу) на самовизначення»* розкрито сутність ідеї національного суверенітету як політико-правового феномена в контексті права нації на самовизначення, його закріплення та розвиток у нормативно-правових документах національного й міжнародного права.

У дисертації акцентовано увагу на тому, що національний суверенітет є складним та багатогранним явищем, осмислення якого здійснюється як за допомогою численних методологічних засобів, так і в різних контекстах, що сприяє формуванню проблемного кола питань, пов'язаних із його розумінням. Їх вирішення є одним із нагальних завдань сучасного правознавства, у тому числі й одним із завдань цього дослідження.

Аргументовано положення, відповідно до якого сутність національного суверенітету полягає в забезпеченні права на самовизначення, стані реалізації суверенних прав нації, народу. Реальність такої можливості, як визначення власного шляху розвитку, форми співіснування з іншими націями, народами, національними меншинами, є найяскравішим показником наявності суверенітету.

З метою більш ґрунтовного розуміння взаємозв'язку національного суверенітету й права націй на самовизначення в дисертації здійснено аналіз міжнародних та вітчизняних нормативно-правових документів, доктринальних джерел, що дало змогу сформулювати висновок: національний суверенітет – це повновладдя нації, її політична свобода, можливість розпоряджатися своєю долею, політично самовизначатися, включаючи відокремлення та створення самостійної національної демократичної держави, а отже, зазначені можливості (суверенні права нації) є передумовою здійснення національного суверенітету.

Зазначено, що процес формування системи знань у сфері теоретичного обґрунтування права націй на самовизначення було розпочато наприкінці 20-х рр. XIX ст. завдяки працям швейцарського юриста-міжнародника Й. К. Блюнчлі. Водночас у 1896 р. Лондонський конгрес II Інтернаціоналу визнав принцип права національного самовизначення загальнодемократичною вимогою. У цьому контексті здійснено історичний екскурс щодо процесу розвитку права на самовизначення, з огляду на що охарактеризовано п'ять періодів його становлення, починаючи від епохи Реформації до розпаду СРСР.

У підрозділі 2.2 *«Національні інтереси, цінності та потреби людини, громадянського суспільства як фундаментальні засади національного суверенітету»* обґрунтовано положення про особливості інтерпретацій змісту вищезазначених категорій, їх співвідношення та функціональну роль у забезпеченні сталого розвитку нації, держави.

З'ясовано, що категорія «інтереси» є досить розробленою в правознавстві, а її розуміння ґрунтується на понятті взаємообумовленості існування таких явищ, як національні цінності й потреби. Національні інтереси охарактеризовані в дисертації як певна надбудова, що домінує над потребами нації, яка має певний рівень усвідомленості та формалізації. Це, по суті, легітимно відображена потреба, чинник життєдіяльності суспільства.

У зазначеному контексті здійснено аналіз національних інтересів української нації, зокрема позитивно оцінено думку сучасних фахівців стосовно того, що нація постає творцем власної держави, є суб'єктом збереження своєї ідентичності, культурно-мовної самобутності, а також інструментом здійснення внутрішньої та зовнішньої політики. На цій підставі національні інтереси представлені автором як усвідомлені, офіційно закріплені об'єктивні потреби нації (народу), зумовлені наявною системою національних цінностей та спрямовані на збереження (примноження) або створення сприятливих умов для її стабільного існування й розвитку.

Здійснено характеристику національних потреб шляхом розкриття особливостей їх співвідношення з інтересами. Так, потреби охарактеризовано як фактори причини, а інтереси – як фактори-наслідки. Доведено, що потреби є об'єктивними факторами існування та розвитку суспільства, до яких належить звичайна необхідність харчуватися, одягатися, спілкуватися, отримувати в складних ситуаціях допомогу, оберігати наявний стан і спосіб життя тощо. Потреби, з огляду на різні критерії, за ієрархією розподіляються на певні групи, в основі яких перебувають базові загальні потреби. При цьому задоволення потреб нижчого рівня передбачає необхідність реалізації потреб вищого рівня, зумовлених виявом індивідуального запиту.

Національні цінності висвітлено як систему мотиваційних чинників, передумову національного суверенітету. У дослідженні охарактеризовано окремі авторські позиції щодо науково-теоретичного розуміння системи національних цінностей, що ґрунтуються на використанні аналітичного, системного, нормативного, функціонального підходів. Доведено, що національні цінності виконують роль морального орієнтира, є підґрунтям життєдіяльності будь-якого суспільства, чинником формування та історичного розвитку нації. Серед основних національних цінностей сучасного українського суспільства виділено: громадянські права й свободи, рівноправність, спільність позицій громадян щодо стратегічних напрямів та цілей розвитку держави й суспільства, взаємна толерантність і солідарність між різними (за будь-якими ознаками) суспільними групами тощо.

Розділ 3 «Основні напрями зміцнення національного суверенітету України» складається з двох підрозділів, у яких здійснено аналіз сучасного стану реалізації суверенних прав українського народу, шляхів і засобів забезпечення національного суверенітету, визначено роль правоохоронних органів у цьому процесі.

У підрозділі 3.1 «Фактори та шляхи забезпечення національного суверенітету інститутами безпосередньої демократії» розкрито дискусійність проблеми народовладдя в Україні, окреслено шляхи та способи зміцнення гарантій її функціонування.

З метою вивчення характеристики інститутів безпосередньої демократії в дисертації проаналізовано інституційну основу організаційної структури суспільства, унаслідок чого сформульовано висновок про їх різноплановість, виокремлено серед них соціальні, політичні, структурні та функціональні.

Аналіз джерельної бази щодо проблем народовладдя свідчить про недостатність рівня розроблення категорії «інститут безпосередньої демократії». Зокрема, з'ясовано, що в наукових джерелах безпосередня демократія ототожнюється з чистою демократією, прямим народовладдям, безпосереднім волевиявленням народу, прийняттям ним рішень, із суспільними відносинами у сфері управління справами держави та суспільства, а в зарубіжній літературі – з владою колективного суб'єкта суверенності. До інститутів безпосередньої демократії включено інститути виборів, референдуму, а також плебісцит, запити, звернення громадян, законодавча ініціатива тощо.

У дисертації означено проблемні аспекти забезпечення національного суверенітету, зокрема: реальність і формальність забезпечення зовнішнього суверенітету й існування «недієздатних» держав; обмеження обсягів суверенітету національних держав у зв'язку з посиленням тенденцій глобалізаційного характеру; виявлення, прогнозування та диференціація загроз національному суверенітету, а також деякі інші.

Доведено, що головними шляхами забезпечення національного суверенітету інститутами безпосередньої демократії є зміна філософії влади, здійснення конституційної реформи, посилення економічних, політичних та правових гарантій реалізації суверенних прав народу, надання пріоритетності в розвитку таких форм безпосередньої демократії, як ініціатива територіальних громад, плебісцит, народна законодавча ініціатива.

У підрозділі 3.2 «Функції правоохоронних органів у сфері реалізації суверенних прав нації» охарактеризовано зміст та обсяг таких понять, як «функція», «правоохоронна функція», «правоохоронний орган», «суверенні права нації», висвітлено нормативний зміст основних функцій правоохоронних органів України в контексті їх ролі щодо забезпечення національного суверенітету.

Аргументовано положення, згідно з яким національний суверенітет з об'єктивних причин зумовлений правом, як природним, так і позитивним, що є важливим у визначенні правових гарантій його реалізації, особливо в контексті дослідження ролі правоохоронних органів.

Набуло подальшого розвитку положення стосовно сучасного розуміння національного суверенітету, що ґрунтується на ототожненні його з відповідним юридичним правом, суверенними правами нації, до яких належать право на життя, гідне поводження, розвиток особистості, збереження національної самобутності тощо. Аргументовано необхідність дотримання принципів невичерпності суверенних прав та невідчужуваності з огляду на їх природно-правове походження.

З'ясовано, що реалізація суверенних прав є передумовою забезпечення реальності національного суверенітету, що покладається на органи державної влади, зокрема ті, що здійснюють управління правоохоронною сферою. На прикладі функціонального аналізу діяльності прокуратури, національної поліції, Служби безпеки України висвітлено соціальну роль і значущість зазначених інституцій,

зроблено висновок про взаємозв'язок між ефективністю їх роботи та станом забезпечення національного суверенітету. Зокрема, охарактеризовано такі функції зазначених вище правоохоронних органів, як превентивна, виховна, ідеологічна, контрольна тощо.

ВИСНОВКИ

Серед висновків, що зроблені в дисертації, найважливішими є такі:

1. Систематизація наявних наукових праць щодо проблеми національного суверенітету за критерієм їх предметної спрямованості дає змогу охарактеризувати теоретичні уявлення про витоки ідеї національного суверенітету, особливості її змісту на різних історичних етапах, зокрема довести, що ідея суверенітету формувалася поступово, вбираючи в себе здобутки правової думки та практики державно-правового розвитку різних країн світу, починаючи з часів античності.

Фундаментальні юридичні положення суверенітету як інституціонального феномена розробив та вдало обґрунтував французький філософ, юрист Ж. Боден у праці «Шість книг про республіку» (1576 р.), у якій глибоко проаналізував сутність держави через поняття «суверенітет», заклавши при цьому його основну ідею. До XVII–XVIII ст. доктрина «абсолютного суверенітету» досягла свого апогею та пішла на спад. Її змінила теорія «обмеженого суверенітету» (теорія барона Фейт Людвіга Зекендорфа). З кінця XVIII ст. поняття суверенітету стало стрижнем, навколо якого згрупувалися вчення про сутність складних державних утворень. Ці проблеми особливо активно обговорювалися в державних колах США. Черговим етапом розвитку теорії суверенітету стала поява категорії «суверенітет нації», розуміння якої є неоднозначним у сучасній юриспруденції. Зокрема, чимало авторів застосовували її фактично в тому ж значенні, що й суверенітет народу. Отже, поняття «суверенітет нації» має різне забарвлення залежно від того, які переконання щодо сутності нації має той чи інший дослідник. У політико-правовому сенсі найбільш важливе значення мають розуміння нації в етнічному та політичному аспектах. У працях сучасних представників правознавства категорія суверенітету також набула свого розвитку, зміст якої адаптовано до сучасних умов існування глобалізованого суспільства, актуалізовано питання обмеженості суверенітету. У своїх роботах автори здебільшого зосереджували увагу на формах існування суверенітету, гарантіях його забезпечення, співвідносності з такими поняттями, як «народовладдя», «право на самовизначення», «національні потреби та інтереси», «національні цінності» тощо.

Водночас нині недостатньо розробленими залишаються питання щодо суверенних прав нації, народу, індивіда; механізму реалізації суверенних прав нації; ролі правоохоронних органів у реалізації суверенних прав; значення національних цінностей у формуванні національного інтересу.

2. Висвітлення інструментальних можливостей позитивістського, соціологічного та природно-правового підходів, що переважають у сучасних наукових пошуках, надає можливість визначити методологічну основу дослідницької проблеми розуміння національного суверенітету. На підставі цього обґрунтовано необхідність використання комплексної методології, у межах якої, з

огляду на тенденції методологічного плюралізму, крім вищезазначених підходів, доцільним є застосування формально-догматичного, діяльного та компаративного підходів, що надає можливість найбільш повно й адекватно відобразити генезис, зміст і практику реалізації національного суверенітету.

3. Методика оцінювання стану реалізації національного суверенітету передбачає сукупність критеріїв, за якими характеризуються окремі сфери політичного, економічного та культурного життя суспільства, стан забезпечення правового порядку, реалізації внутрішньої й зовнішньої політики держави, зокрема: закріплення та функціонування в національній правовій системі загальнолюдських цінностей і механізмів їх реалізації; фактична наявність у членів суспільства можливостей користуватися основоположними демократичними правами та свободами; вільний культурний розвиток титульної нації й національних меншин; готовність суспільства та його представників до демократичних процедур формування, оновлення, розвитку системи органів влади, діалогу й компромісу з представниками інших країн та міжнародної спільноти, до захисту національних інтересів.

4. Сутнісна характеристика ознак національного суверенітету дає змогу стверджувати, що національний суверенітет – це фактична здатність нації на повновладдя, реальна можливість розпоряджатися своєю долею та ресурсами, сукупність суверенних прав на вільний вибір соціально-економічного й політичного ладу, на цілісну національну територію, економічну, політичну, інформаційну незалежність, розвиток своєї мови та культури, повагу національної гордості й гідності.

За допомогою складної різнорівневої системи методів виявлено спільні та відмінні риси в первинних і новітніх моделях національного суверенітету, розкрито співвідношення понять «суверен», «суверенні права», «право на самовизначення», «суверенітет нації», «нація», «народ», «національна держава». У первинних моделях національний суверенітет відображає процес формування в XVII–XIX ст. національних держав; нові моделі визначають національний суверенітет у різних аспектах (політичний, етнодержавознавський, міжнародний тощо), проте найбільш вираженими є формально-юридичний та фактичний.

Формально національний суверенітет постає як єдина, неподільна, невідчужувана й невіддільна влада організованої в державі сукупності всіх громадян (і публічної влади, і народу). Фактично під національним суверенітетом розуміють верховну державну владу утвердженої у своїх економічних і політичних правах домінуючої частини населення, у чому й полягає сутність зазначеного явища.

Сутнісною ознакою національного суверенітету є забезпечення права на самовизначення в стані реалізації суверенних прав нації, народу. Реальність такої можливості, як визначення власного шляху розвитку, форми співіснування з іншими націями, народами, національними меншинами, є найяскравішим показником наявності суверенітету.

5. Удосконалено положення про виключну роль правоохоронних органів України, зокрема прокуратури, служби безпеки, національної поліції, функціональна ефективність та налагоджена взаємодія яких є гарантією реалізації суверенних прав нації, дотримання режиму законності, а отже, розвитку демократії, забезпечення

національного суверенітету. Обґрунтовано думку про те, що стан реалізації суверенітету нації цілком залежить від стану реалізації суверенних прав, охорона та захист яких є компетенцією правоохоронних органів держави. Такі права, як право на життя, свободу пересування, вибір місця проживання, визначення основних завдань і форм соціально-політичного співіснування, є невід'ємними й невідчужуваними суверенними правами нації та кожного її представника, виконують роль критерію, за яким характеризується стан забезпеченості національного суверенітету. Отже, слід усвідомлювати виключну роль правоохоронних і правозахисних інститутів суспільства не лише в питаннях законності та правопорядку, що також є важливим, а й реалізації національного суверенітету.

6. Обґрунтовано думку про те, що фундаментальними засадами національного суверенітету, його передумовами повинні стати національні інтереси, цінності та потреби людини й громадянина, громадянського суспільства, нації та держави загалом. Науковий підхід до визначення національних інтересів, безперечно, має враховувати історичні, соціально-політичні та економіко-географічні чинники функціонування української нації. Вихідними засадами при цьому є чітке розуміння того, що становить собою сучасна українська нація у вузькому значенні як етнічно однорідна спільнота громадян української національності, які проживають в Україні, та в широкому значенні – як відкрита поліетнічна спільнота, що історично склалася на території України, яка усвідомлює себе українським народом, а її члени – громадянами України, тобто йдеться про політичну націю.

7. Удосконалено аксіологічне розуміння національного суверенітету як загальнолюдської гуманістичної цінності, що за сучасних умов в Україні набуває пріоритетного значення разом з іншими основоположними цінностями, зокрема такими, як верховенство права, свобода, рівність, національна єдність, соціальна та культурна цілісність суспільства, безпека співіснування в зовнішньому політико-правовому просторі, мир, стабільність тощо. Така актуалізація ціннісного аспекту пояснюється ускладненням умов зовнішньополітичного існування українського суспільства, посяганнями з боку держави-агресора на національні потреби й інтереси, на систему національних цінностей. Від стану реалізації суверенних прав нації в зовнішньому аспекті залежить реалізація соціальних програм, перспектив розвитку суспільства, якість життя конкретних громадян, їх об'єднань. Існування такого взаємного зв'язку свідчить про важливість і цінність, зокрема для сучасного етапу, реалізації таких суверенних можливостей нації, як незалежність та рівність у зовнішніх відносинах.

8. Здійснено конкретизацію змісту ключових понять теорії національного суверенітету («суверенні права», «українська нація», «національні інтереси», «потреби», «цінності») та охарактеризовано співвідношення їх обсягів.

Суверенні права варто розуміти як необмежену законом та невід'ємну сукупність можливостей нації, здійснення яких дає змогу забезпечувати реальність національного суверенітету. Суверенні права не лише розкривають сутність влади, а й послідовно відображають нагальні потреби, що є фундаментальними умовами гідного існування держави в сучасному світі. Особливістю є те, що зазначена категорія походить від термінологічного сполучення «національний суверенітет»

який характеризується як певна система можливостей. Проте будь-яка можливість може стати дійсністю лише тоді, коли вона закріплена в праві та отримує належне підґрунтя свого забезпечення – гарантій. В іншому разі можливість залишається на рівні уявлень та очікувань здійснення утопічної мети. Отже, пов'язаність національного суверенітету як сукупності можливостей із правом є об'єктивною та закономірною умовою його існування, тому будь-які питання забезпечення національного суверенітету аналізуються шляхом вивчення питань про стан реалізації суверенних прав.

Народ охарактеризовано як історично сформовану полінаціональну групу людей, які живуть на певній території, як сукупність суверенів певної держави, що утворюється внаслідок самовизначення певної нації і є інституцією, похідною від нації. Це також стала соціально-етнічна сукупність громадян різної національності певної держави, що компактно проживають на спільній території та на підставі універсального загальнообов'язкового права, яке вони санкціонували, провадять різнорівневу діяльність як єдине джерело влади в усіх її сферах.

Національні інтереси представлені як усвідомлені, офіційно закріплені об'єктивні потреби нації (народу), зумовлені наявною системою національних цінностей та спрямовані на збереження (примноження) або створення сприятливих умов для її стабільного існування й розвитку.

Характеристику національних потреб здійснено шляхом розкриття особливостей їх співвідношення з інтересами. Так, потреби охарактеризовано як фактори причини, а інтереси – як фактори наслідку. Доведено, що потреби є об'єктивними факторами існування та розвитку суспільства, до яких належить звичайна необхідність харчуватися, одягатися, спілкуватися, отримувати в складних ситуаціях допомогу, оберігати наявний стан і спосіб життя тощо.

Національні цінності висвітлено як систему мотиваційних чинників, передумову національного суверенітету. Серед основних національних цінностей сучасного українського суспільства виділено: громадянські права й свободи, рівноправність, спільність позицій громадян щодо стратегічних напрямів та цілей розвитку держави й суспільства, взаємна толерантність і солідарність між різними (за будь-якими ознаками) суспільними групами тощо.

9. Розвинуто зміст положень щодо виключної ролі інститутів безпосередньої демократії в практичній реалізації національного суверенітету в Україні, до яких належать інститути виборів, референдуму, самоврядної ініціативи територіальних громад, ефективність функціонування яких виявляється в результатах діяльності владних суб'єктів, якості життя членів громадянського суспільства, соціальному прогресі, реалізації програм національного розвитку тощо.

Шляхом системного аналізу сучасного вітчизняного та міжнародного законодавства, а також урахування європейського досвіду, обґрунтовано положення про те, що, крім інститутів референдуму й виборів, дієвою формою участі української нації як джерела влади в суспільних процесах держави повинно стати місцеве самоврядування з його головним суб'єктом – територіальною громадою із закріпленою законодавчою ініціативою. Запровадження такого інституту на рівні Основного закону слугуватиме подоланню такого негативного явища, як відчуження нації від публічної влади, що є неприпустимим в умовах демократичної

державності. Доведено, що для того, щоб закріплене в Конституції України право законодавчої ініціативи нації не перетворилося на пусте гасло, необхідно ухвалити Закон України «Про законодавчу ініціативу Української нації», у якому детально врегулювати всі стадії її реалізації. Аналогом такої ініціативи на регіональному, місцевому рівні може бути правотворча ініціатива мешканців певного регіону або громади. До інститутів безпосередньої демократії належать інститути виборів, референдуму, а також плебісцит, запити, звернення громадян, законодавча ініціатива тощо.

Акцентовано увагу на проблемності забезпечення національного суверенітету, що пояснюється формальним підходом до цього забезпечення, необхідністю делегування частини обсягу суверенітету національних держав у зв'язку з посиленням тенденцій глобалізаційного характеру, а також деякими іншими причинами. Головними шляхами забезпечення національного суверенітету інститутами безпосередньої демократії в Україні є зміна філософії влади, проведення конституційної реформи, посилення економічних, політичних і правових гарантій тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Волошина Ю. В. Національний суверенітет: правові питання розуміння / Ю. В. Волошина // Право і суспільство. – 2012. – № 1. – С. 99–102.
2. Волошина Ю. В. Право української нації на самовизначення (теоретико-правовий аспект) / Ю. В. Волошина // Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія : Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». – К. : НАУ, 2012. – № 3 (24) – С. 33–37.
3. Волошина Ю. В. Національні інтереси та потреби людини, громадянського суспільства як фундаментальні засади національного суверенітету / О. В. Волошина // Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія : Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». – 2014. – № 3 (32). – С. 30–34.
4. Волошина Ю. В. Проблеми та шляхи забезпечення національного суверенітету інститутами безпосередньої демократії / Ю. В. Волошина // Південноукраїнський правовий часопис. – 2014. – № 4. – С. 7–11.
5. Волошина Ю. В. Основные задачи милиции в сфере обеспечения суверенных прав и свобод человека / Ю. В. Волошина // Право и политика. – 2014. – Спецвыпуск. – С. 88–91.
6. Волошина Ю. В. Національний інформаційний простір – важлива ознака суверенної і незалежної держави / Ю. В. Волошина // Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 22 берез. 2011 р.) : [у 2 ч.]. – К. : Наук.-вид. від. Нац. акад. СБУ, 2011. – Ч. 1. – С. 65–67.
7. Волошина Ю. В. Національний суверенітет: фундаментальний принцип організації національної держави / Ю. В. Волошина // Правова система: вітчизняні та світові виміри : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19–20 квіт. 2011 р.) : [у 3 т.]. – К. : Центр прав. наук. дослідж., 2011. – Т. 1. – С. 14–16.

8. Волошина Ю. В. Національний суверенітет: трансформація наукової категорії та правового явища / Ю. В. Волошина // Альманах права. Праворозуміння та правореалізація: від теорії до практики : наук.-практ. юрид. журн. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – 2011. – Вип. 2. – С. 177–179.

9. Волошина Ю. В. Право людини на безпеку: невід’ємна норма в Конституції України / Ю. В. Волошина, М. М. Пендюра // Конституція України: зміни чи нова редакція : матеріали круглого столу, присвяч. 15-й річниці прийняття Конституції України (Київ, 24 черв. 2011 р.). – К. : Юрінком Інтер, 2011. – С. 133–139.

10. Волошина Ю. В. До національної суверенної держави через її історію та самоповагу / Ю. В. Волошина // Становлення держави та права в умовах глобалізації: теоретичний та практичний аспект : матеріали II Міжнар. наук. конф. (Київ, 24 лют. 2012 р.). – К. : НАУ, 2012. – С. 43–45.

11. Волошина Ю. В. Національний суверенітет: проблеми розуміння в юридичній науці / Ю. В. Волошина, Н. В. Заяць // Актуальні проблеми науки та юридичної практики : зб. наук. матеріалів круглого столу (Київ, 17 жовт. 2013 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – С. 60–61.

12. Волошина Ю. В. Актуальні аспекти права нації в умовах узурпації влади / Ю. В. Волошина // Правоохоронна діяльність: теорія, практика і навчання : зб. наук. матеріалів круглого столу (Київ, 24 квіт. 2014 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 79–81.

АНОТАЦІЇ

Волошина Ю. В. Національний суверенітет: праворозуміння та практика забезпечення. – *Рукопис.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2015.

Наукове дослідження присвячено теоретико-методологічним проблемам розуміння політико-правового явища «національний суверенітет», його сутності та змісту, можливості добровільного чи примусового його обмеження; понять «суверенітет» і «суверенні права»; «право націй на самовизначення»; «національні інтереси, цінності, потреби людини, громадянського суспільства, нації»; взаємозалежності державного, народного та національного суверенітету; проблемним аспектам забезпечення національного суверенітету інститутами безпосередньої демократії та ролі правоохоронних органів у цьому процесі.

Ключові слова: суверен, суверенітет, суверенні права, нація, право на самовизначення, національні інтереси, цінності.

Волошина Ю. В. Национальный суверенитет: правопонимание и практика обеспечения. – *Рукопись.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2015.

Научное исследование посвящено теоретико-методологическим проблемам понимания политико-правового явления «национальный суверенитет», особенностям его содержательных интерпретаций на различных исторических этапах развития общества, а также проблемным аспектам его обеспечения правоохранительными органами и институтами непосредственной демократии.

Для раскрытия цели и задач исследования диссертантом системно проанализированы международные документы, конституции стран Европы и СНГ по вопросам обеспечения прав наций, гражданского общества, национальных меньшинств, их интересов, ценностей и потребностей.

С помощью оптимальной системы методов выявлены общие и особенные черты в первичных и новейших моделях национального суверенитета, охарактеризовано соотношение понятий «суверен», «суверенные права», «право на самоопределение», «суверенитет нации», «нация», «народ», «национальные интересы», «национальные ценности».

Предложена и обоснована методика оценивания состояния реализации национального суверенитета, состоящая из совокупности критериев, при помощи которых представляется возможным охарактеризовать отдельные сферы политической, экономической, культурной, информационной жизни общества, состояние обеспечения правового порядка, реализации внутренней и внешней политики государства, а именно: закрепление и функционирование в национальной правовой системе общечеловеческих ценностей и механизмов их реализации; фактическое присутствие у членов общества возможностей использования основополагающих прав и свобод, свободного культурного развития титульной нации и национальных меньшинств.

Раскрыто аксиологическое понимание национального суверенитета как общечеловеческой гуманистической ценности. Обосновано положение относительно того, что в современных условиях в Украине национальный суверенитет приобретает приоритетное значение в сочетании с другими основополагающими ценностями, в частности, такими, как верховенство права, свобода, равенство, национальное единство, социальная и культурная целостность общества, безопасность сосуществования во внешнем политико-правовом пространстве, мир, стабильность.

В работе предложена авторская интерпретация понятия «национальный суверенитет», под которым понимается фактическая способность нации на полновластие, обладание реальной возможностью распоряжаться своей судьбой; совокупность суверенных прав на свободный выбор социально-экономического и политического строя, на целостную национальную территорию, экономическую и политическую, информационную независимость, развитие культуры, уважение национальной гордости и достоинства. В основу этого понятия положено новое видение такого явления, как «нация», под которым диссертант предлагает понимать самодостаточную, организованную социально-политическую систему, которая формировалась на протяжении длительного периода, на определенной территории и как единственный источник власти способна на основании международных правовых актов, неотъемлемых суверенных прав, на принципах уважения других наций проводить в жизнь взвешенную, толерантную разноуровневую политику,

отстаивать общенациональные (государственные) и частные интересы на международной арене.

Обосновано положение о том, что фундаментальными принципами национального суверенитета, его предпосылками должны стать национальные интересы, ценности, потребности человека и гражданина, гражданского общества, нации. В связи с этим диссертантом предложено взять за основу наиболее актуальное видение понятия «национальные интересы», под которым понимаются осознанные, официально выраженные объективные потребности нации, исходящие из национальных ценностей и направленные на сохранение (приумножение), создание или достижение комфортных условий для стабильного существования и развития нации.

Разработано понятие института непосредственной демократии, которое в современной отечественной литературе отождествляется с народовластием, чистой демократией, непосредственным волеизъявлением народа, принятием им решений, с общественными отношениями по управлению делами общества и государства. Обосновано предположение о том, что, кроме институтов референдума и выборов, действенной формой участия украинской нации

в качестве источника власти в общественных процессах должно стать местное самоуправление с ее главным субъектом – территориальной общиной с закрепленной законодательной инициативой.

Акцентируется внимание на том, что в сфере правоохранительной деятельности предстоит унифицировать законодательство по охране и защите прав и свобод, интересов, ценностей и потребностей человека и гражданина, гражданского общества, нации с учетом европейских ценностей. Охарактеризована взаимосвязь между состоянием обеспечения национального суверенитета и уровнем реализации суверенных прав нации, среди которых диссертант называет право на жизнь, неприкосновенность личности, право на свободу перемещения, выбора места проживания, определения стратегических целей и форм организации общественно-политической жизни. Дана оценка роли правоохранительных органов относительно результатов их деятельности в сфере охраны вышеперечисленных национальных ценностей.

Ключевые слова: суверен, суверенитет, суверенные права, нация, право на самоопределение, национальные интересы, ценности.

Voloshina Y. National Sovereignty: thinking and practice of. – *Manuscript.*

Dissertation for the degree of candidate of juridical sciences, specialty 12.00.01 – Theory and History of Law; history of political and legal studies. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2014.

Scientific research is devoted to theoretical and methodological problems of understanding the political and legal phenomenon of «national sovereignty», its nature and content, the possibility of voluntary or forced its limitations; concepts of «sovereignty» and «sovereign rights»; «The right of nations to self-determination»; «National interests, values, human needs, civil society and the nation (people)»; interdependence of state, national and ultimately national sovereignty; problematic aspects of national sovereignty institutions of direct democracy and the role of law enforcement institutions, including the

police (police) in the process.

Keywords: sovereign, sovereignty, sovereign rights, nation, the nation's right to self-determination, national interests and values.